

Jutalomjáték Kőszeghy Péter:
Balassi Bálint.
Magyar Alkibiadész
Balassi Kiadó, Bp., 2008.

Ritkán adatik meg, hogy egy irodalomtörténésznek igazi jutalomjátéka legyen: kedvenc témájáról annyit és úgy írhasson, amint kedve telik. Kőszeghy Péter, a hazai Balassi-kutatás kiemelkedő kutatója számos tanulmányt írt a költőről, több szövegkiadást készített a verseiből, és saját könyvkiadóját is a XVI. századi költőről nevezte el. Egy egész irodalomtörténeti élet tapasztalatát foglalhatta össze egy olyan könyvben, amelynek paramétereit – terjedelmét, irányát, műfaját, stílusát, szerkezetét – önmaga határozhatta meg. Nagyon fontos körülmény ez napjainkban, amikor az irodalomtörténeti szakma küzd azért, hogy megtalálja a megfelelő megszólalási formát, műfajt ahhoz, hogy a közönséget újból meghódítsa a magyar irodalomtörténet számára. Néhány éve úgy tűnt, hogy egy új, a neopozitivizmust erősen kritizáló elméleti irányzat következtében a szerzői monográfia műfaja a háttérbe szorul, netán ki is hal, de a tavalyi év Petőfi-monográfiája Kerényi Ferenc tollából és a most recenzálandó kötet bizonyítja, hogy tanúi lehetünk az életrajzi alapú szerzői monográfiák reneszánszának. Ezért is külön örülök, hogy Kőszeghy ezt a műfajt választotta. A szövegformálást is szerencsésen úgy alakította, hogy az leginkább megfelelően belső alkatának: olyan filozófus irodalomtörténetet írt, amelynek irányultságát a józan, hétköznapi ész határozza meg, amely nem akarja tudományos kódokba burkolni kérdéseit, s ezért azokra így sokkal pontosabb válasz adható. E szövegalkítási szándékból következően a könyv két síkját választhatjuk szét, az aprólékos filológiai bogarászás eredményeit tartalmazó lapalji jegyzetek világát, és az anekdotázó, mesélő hangnem derűjét, amely a főszöveg stílusát teszi az élőbeszédhez hasonlóvá.

A könyv kiindulópontja az, hogy az elmúlt négyszáz évben, de különösen 1874, a Balassa-kódex felfedezése óta irodalomtörténetünk köztudatában egy sajátos – mitológiai szerkezetű – narratíva alakult ki Balassi Bálintról, s ezt az egymást követő tudósok csak átszínezgették saját ízlésük szerint, de komoly filológiai vizsgálatnak nem vetették alá. Ide tartozik, hogy irodalmáraink az elmúlt másfél évszázadban a nemzeti kulturális örökség megismerését és megteremtését egyszerre tűzték ki célul, ezért az olvasott szépirodalmi művek tapasztalatát és a vizsgált források tanulságait vegyítették. Sok esetben a költői-fikciós művek jelentéstartomá-

nyait minden különösebb óvatosság nélkül kopírozták az életrajzi adatok közé és fordítva, az életrajzi adatokkal értelmeztek, magyarítottak műveket. Ennek következtében egyes műveknek túlzottan didaktikus vagy ideologikus értelmezése született, míg a másik oldalról egyes szerzők életét a műveikben olvasható eszmékkel, tanulságokkal igyekeztek kifényezni. Kőszeghy éppen ezzel a mára már kevésbé tartható hagyománnyal számol le. Élesen kettéválasztja a történeti módszerekkel feltárható és rekonstruálható tudásunkat Balassi Bálintról, a XVI. századi emberről, és azt az ismeretanyagotól, amely az egykor élt költő szövegszerűen ránk maradt műveinek értelmezéséből származik.

A kezemben tartott könyv a monográfia első, életrajzi kötete, amely a személy történetével foglalkozik, s finoman árnyalt tónusokkal rajzol köré társadalomtörténeti kontextust. A feltérképezés és az elmesélés módszerére igen jellemző, hogy a kötet majd egyharmadát az apa, Balassa János viszontagságos ügyei töltik ki. Ezek olvasása közben fedezhetjük fel azokat a társadalomtörténeti összefüggéseket, amelyek meghatározhatták egy XVI. századi előkelő nemesifjú világszemléletét, magatartásformáját, a tudáshoz, műveltséghez való viszonyát, életstratégiáját. E hosszabb felvezető fejezetek azért fontosak, mert így mi, „laikus” olvasók is jobban eligazodunk azon választási lehetőségek között, amelyek Balassi Bálint előtt is feltárulkoztak, amikor apja halála után visszatért Lengyelországból, és át kellett vennie mindazt az örökséget – birtokot, nevet, rangot, szokásformákat – amelyek reámaradtak. Szerencsénkre Kőszeghy nem gondolja, hogy ő birtokolja a kizárólagos igazságot, hanem olyan állításokat fogalmaz, amelyekben a feltáruló lehetőségek körvonalait ragadja meg. A múltat rekonstruálni sosem lehet, de lehetséges, hogy magunkat beleképzeljük egy, a régihez hasonló helyzetbe, s megvizsgáljuk azt, hogy elődeink döntéseivel mennyiben tudunk azonosulni, illetve mennyiben tudjuk megérteni-megmagyarázni azokat.

Ez a nézőpont interdiszciplináris látásmódot és szer-teágazó tudást követel meg, hiszen a kérdések, kihívások az élet minden területén jelentkeztek, a birtokperrektől a szolgálatvállaláson keresztül a jó házasságkötések ígéretén át az egyes katonai portyák elhatározásáig vagy akár az olyan szerencsétlen vállalkozásokig, mint a sárospataki vár elfoglalása. A Balassi család birtokmegosztásának jogi kontextusait, a törvényeket és precedenseket ugyanúgy ismerni kell ehhez, mint a porta–Erdély–Bécs háromszög diplomáciai kommunikációs csatornáinak útvesztőit, és hasonlóképpen tájékozottnak kell lenni a korabeli végvári katonaság ellá-

tási rendszerének működése, a megszerzhető bevételek értéke, az egyes jövedelmek tartóssága tekintetében is. A szerző a Balassihoz közelebből és távolabbról kapcsolódó adatokat a teljesség igényével rendezte össze, s ha nem is használt fel minden apró részletet, de nagyon megalapozott és hiteles képet kapunk a korszakról és a benne élő emberekről.

Az ismerhető filológiai adatokra koncentráló, azokból építkező elemzés hatásosan hívja fel figyelmünket arra, hogy az egykor élt személy „történetét” és a műveiben létező – más szóval az adott műcsoporthoz kapcsolt szerzői név mögé képzelt – szerző „történetét” ne keverjük egymással. Nagyon tanulságos ez például a Losonczy Annához fűződő kapcsolat tárgyalásakor. Szilády Árontól kezdve Eckhardt Sándorig az irodalomtörténészek némi regényírói vénával – de legalábbis az ihlettől – megáldva kerekítették széppé Bálint és Anna 1578-as egri megismerkedésének és lángoló egymásra találásának történetét. Amelyre nemhogy nincs filológiai adat, de a fellelhető források alapján arra következtethetünk, hogy ők ketten 1578-ban nem is találkoztak egymással. A nagyciklus első verseiből kiolvasható nagy szerelmi „egymásra borulás” csak a fantázia és a szerzői intenció utólagos terméke, amely természetesen nem von le semmit a versek értékéből, Balassi lírai teljesítményéből, de nem is szabad megtevésszen bennünket az életrajz vonatkozásában.

Az izgalmas, fordulatokban bővelkedő élet elbeszélése közben Kőszeghy folyamatosan összefoglalja a szakirodalom korábbi álláspontját az adott kérdésben, illetve kiemeli az egymással ellentétes nézetek közti eltéréseket. Hosszú jegyzetben felsorolást közöl például arról, hogy az *Euryalus és Lucretia* című drámát kik tartották Balassi művének, és kik nem. (186.) Nagyon rokonszenves vonás mindeközben az a kritikai magatartás, ahogy a szerző saját korábbi állításaihoz, nézeteihez viszonyul. Nem gondolja téziseit megváltoztathatatlannak, például éppen itt, a Losonczy Anna-történet során is elismeri, hogy ő máshogy is vélekedett és írt erről, de immár a források alapos áttanulmányozása után megváltoztatta véleményét: „én sem gondoltam másképp. Holott sokkal valószínűbb, ma már úgy vélem: bizonyos a fordított út: Balassi alakította életét a komédia szerint, ettől a nagy hasonlóság. Persze csak a fikcióbéli, a versekkel elmondható életét, az egyéb életadatokon utólag már nem változtathatott. A Losonczy Annával való szerelem kezdetét nem 1578-ra, hanem 1588-ra kell datálnunk, vagy ha nem is a szerelemét (amelyről mit sem tudhatunk), de legalábbis a házassági szándékát.” (198.) A könyv értelmezései közül hiteles volt számomra Balassi katolizálásának és

az ezzel párhuzamosan, illetve ez után végbemenő lelki folyamat bemutatása, a házassága elismertetését kívánó formális procedúrától egészen a jezsuiták számára készített Campianus-fordításig.

Balassi mint első költőnk mindig kiemelten fontos szerző volt a középiskolai oktatásban, a nyolcvanas évek közepén a Szegedy-Maszák–Veres tankönyv idején nagy újdonságnak számított, hogy az akkor még friss szaktudományos eredménynek számító 3×33+1 versből álló kötetkonceptiót Horváth Iván beemelte az új tankönyvbe, s innentől diákok több generációja tanulta meg ezt. Azóta ennek a hipotézisnek az alapjai meginogtak, maga Horváth Iván is a 2×33-as szerkezetet látja inkább igazolhatónak, a diákok jó része azonban még mindig ismételteti a számmisztikai elemeket magába foglaló elképzelést. Nem tudom, eme új Balassi-könyvnek az eredményei mikor és milyen úton épülnek be a középiskolások tudásába, de minél előbbi hasznosításuk kívánatos volna, mint ahogy annak a módszernek az átvétele is, amely az irodalmi alkotások világát és a szerzők személyének társadalomtörténetileg feltárható világát elválasztja egymástól. E szempontból is különösen izgalmas lesz a második kötet, a *Magyar Amphion*, amelyben Balassi költészetéről, forrásairól, verseinek korabeli és későbbi értelmezéseiről lesz szó, egyszerűen mindarról, amiért mi, a kései utódok szeretjük őt. Mert amint a *Magyar Alkibiadész* összegző epilógusában nagyon markánsan kiemeli a szerző: Balassi nem volt sikeres ember, karrierje még ifjúkorában megtört. Nem volt katonának való, legalábbis abban a rangban, amire egész életében vágyott. Nehéz, indulatos, semmit nem felejtő természete nehezen elviselhetővé tették. Ám csodálatosan szép, lélekkel gazdag verseit már a kortársak is kedvelték, másolták – és hagyományozták a későbbi koroknak.

A könyv barátságos hangulatát a sok, szépen válogatott illusztráció is segíti. Az utolsó oldalakon a felhasznált és utalt irodalom komoly bibliográfiáját böngészhetjük, amelyben bőven megtalálhatók a legutóbbi két-három év vonatkozó szakcikkei, könyvei. Az új Balassi-monográfia nagyon szerethető könyv. Egyrészt Kőszeghy közvetlen stílusa – mintha végig egy Balassi-szemináriumán ülnék, csak éppen ő tartaná az összes referátumot – izgalmassá és olvasmányossá teszi a könyvet, másrészt a sok jegyzettel és lapalji kitéréssel megadja mind a laikus, mind a tudós olvasóknak a lehetőséget, hogy számba vegyék, megismerjék a szakirodalomban napjainkra felhalmozódott tudást az egykor élt magyar Alkibiadészről: Balassi Bálintról.

Thimár Attila